

בארה של תורה

מאת הרב ראובן גולן מח"ס רינונה של תורה ♦ יו"ל ע"י כולל שערים המצויינים שע"י מוסדות דרכי תורה רחובות

כתובת המערכת:

מודיעין עילית

מסילת יוסף 3/10

מל' - 08-9744220

דוא"ל לרשימת תפוצה:

rg5740@gmail.com

גליון 93 כסלו תשע"ה

העלוך מוקדש לעילוי נשמת רבי אברהם ז"ל בן רחל ופנחס אריאל הי"ד

פרשת וישב

הסוד הגורלי שהסתירו יעקב ובניו מיוסף

"יוסף בן שבע עשרה שנה וגו'" (לו, ב)

המפרשים העירו, לשם מה ציין הכתוב את גילו של יוסף באותה עת. ועוד הקשו מהי "דיבתם רעה", וכי יש דיבה שאינה רעה.

והנה נאמר בהמשך הפסוק "ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם", ופירש רש"י "כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו, שהיו אוכלים אבר מן החי, ומזולזלים בבני השפחות לקרותן עבדים, וחשודים על העריות".

ורבים תמהו בזה, כי ממה נפשך, אם באמת היו עושים כן, כיצד יתכן ששבטי יה קדושי עליון עשו מעשים אלו, ואם לא עשו כן, כיצד הוציא יוסף דיבת שקר על אחיו.

ובפתחי תשובה (יו"ד סי' ס"ב ס"ק ב') תירץ בשם הש"ה הקד', שהנה ידוע שאברהם אבינו חיבר את ספר יצירה ומסרו ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב מסרו לבני לאה שהיו מיוחסים ולא לבני השפחות. והם היו בוראים בהמות על ידי ספר יצירה, והיה מותר להם לאכלם בלא שחיטה, כי נבראו על פי שמות ולא נולדו מבהמה, ולכן לא היה בזה משום אבר מן החי.

וכן היו בוראים נשים שישרתו אותם, ולא היה בזה משום עריות ומשום השתמשות באשה, כיון שלא נולדו נשים אלו מאב ואם.

וכשרצו בני השפחות להצטרף אליהם וללמוד מהם סודות אלו, היו מרחיקים אותם ומסרבים באומרם שאין מלמדים ספר יצירה אלא למייוחסים ולא למי שהוא בן של שפחה.

אלא שיעקב לא לימד ליוסף ספר יצירה, ולכך סבר יוסף שאחיו אוכלים אבר מן החי וחשודים על העריות ומזולזלים בבני השפחות.

ב. אמנם יש להבין מדוע יעקב לא לימד את יוסף ספר יצירה, והרי לימד אותו את כל התורה. ובפרט כשבא אליו והביא את דיבת אחיו, היה יעקב צריך לומר לו שהם עושים כן על פי ספר יצירה והדבר מותר. וכן קשה, מדוע כשהוכיח יוסף את אחיו לא השיבו לו שמעשיהם ע"י ספר יצירה.

וביאר רבינו יוסף חיים זיע"א (דרשות 'בן איש חי') שאין מלמדים ספר יצירה אלא למי שהגיע לגיל עשרים, וכפי שכתב רבי משה קורדובירו זצ"ל, ולכן לא לימד יעקב ליוסף ספר זה. ואף כשבא יוסף וסיפר דיבת אחיו שתק יעקב ולא גילה לו הדבר, כדי שלא יבקש ויפציר בו שילמדנו ספר יצירה, ומטעם זה אף הוזהיר את בניו שלא יסבירו ליוסף את מעשיהם וישתקו. וזהו הטעם שציין הכתוב שיוסף היה אז בן שבע עשרה שנה, כי מחמת כן לא למד ספר יצירה והוציא את דיבת אחיו.

ג. אמנם דעת החתם סופר (עה"ת פס' ד') שיוסף ידע שהיו עושים הכל על ידי ספר יצירה, ולא הוציא דיבתם על עצם המעשים אלא על כך שמשתמשים בשמות הקודש שלא לצורך. וזהו שנאמר "ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם", דהיינו שסיפר לאביו שהם דובבים בשפתותיהם שמות הקדושים לצורך עצמן ולתשמישן. וכששמע זאת יעקב הפסיק למסור להם את סודות התורה.

ד. והנה ידוע מה שנסתפק החכם צבי (סי צג') האם אדם שנברא ע"י ספר יצירה מצטרף למנין. ויש שהביאו ראיה מאחי יוסף, שהחרימו את מי שיגלה ליעקב שמכרו את יוסף, וצירפו את הקב"ה למנין עימם (ע"פ רש"י לו, לג), ואם נאמר שאדם שנברא ע"י ספר יצירה מצטרף למנין מדוע לא בראו אדם כזה, ועל כרחך שאינו מצטרף (וכבר הארכנו בעניני בריאת אדם ע"י ספר יצירה בעלוך לפרשת 'ויקח' תשע"ד, על פי דברי מרן הגרע"י זצוק"ל).

מי היתה החיה שהגינה על יוסף בדרכו

לשכם, ומה עוללו לה אחיו?

"ויתנכלו אתו להמיתו" (לו, יח)

במדרש (ב"ר פד, יד) אמרו ששיסו בו כלבים כדי שיהרג. וביאר הרמב"ן שעשו כן כדי שלא יצטרכו לשפוך את דמו בידיהם.

ומפרשים רבים ובראשם האלשיך ביארו, ששיסו בו כלבים משום שהוציא דיבתם רעה, וכמו שדרשו חז"ל (פסחים ק"ח, א) שהמוציא שם רע ראוי להשליכו לכלבים. וסברו השבטים שאם יוסף אכן צדיק ולא היתה לו כוונה רעה בהוצאת דיבתם לא יזיקו לו הכלבים, ואם יזיקו לו הרי שעונש זה ראוי לו. אך מאת ה' היתה זו שנפל מורא יוסף על הכלבים ולא הזיקו לו מאומה.

וקשה, שכיון שהאחים בחנו את צדקת יוסף על ידי הכלבים, אם כן מדוע המשיכו לרדוף אותו והשליכוהו לבור אף שראו שלא נזוק מכלביהם.

ב. והנה הקשו המפרשים שהמילה "אותו" מיותרת, ודי היה לומר "ויתנכלו להמיתו". וביאר המהרי"ל דיסקין, שהנה נאמר אצל קין "וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו", ודרשו חז"ל (ב"ר כב, יב) שהקב"ה מסר לקין כלב שיגן עליו מפני הרוצים להכותו ולהזיק לו, ו"אות" היינו כלב. וגם ליוסף היה כלב שלווה אותו בדרכו כדי שלא יזיקו לו, וכשבאו האחים לתופסו ולהשליכו לבור לא הניח להם כלבו הנאמן לעשות כן, ולכן שיסו את כלביהם בכלבו של יוסף והרגו אותו, ולאחר מכן השליכו את יוסף לבור. וזהו שנאמר "ויתנכלו אתו להמיתו", כי 'אתו' אותיות 'אות', כלומר שהתנכלו ל"אות" שלו דהיינו כלבו, כדי שיוכלו להמית את יוסף.

ויש להעיר, שהרי האחים גיבורים היו ומדוע לא יכלו לגבור על כלבו של יוסף? וצריך לומר שבודאי שיכלו לעשות כן אך לא רצו להרוג לחינם את כלבו בידיים, אלא בדרך גרמא על ידי שיסוי כלבים.

ג. ובספר 'כוכב מיעקב' ביאר ששיסו בו כלבים מפני שיוסף חלם שהשמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחווים לו, והכוכבים הם אחיו, ובפרק שירה מבואר ששירת הכלבים היא "בואו ונשתחוה ונכרעה לפני ה' עושנו", ולכן שיסו בו את הכלבים כאומרים לו שאין להשתחוות אלא לפני ה' עושנו ולא לפני בשר ודם, וכיצד אתה חולם שאנו נשתחוה לך.

ה'שכפ"צ' של יוסף

"ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עליו"

הקשה הגאון רבי יעקב הכהן זצ"ל מג'רבא בעל ה'בכור יעקב', מדוע הוצרכו האחים להפשיט את יוסף ולא השליכוהו לבור כשבגדיו עליו, והרי גם בהיותו לבוש יכולים הנחשים והעקרבים להזיק לו.

ותירץ, שהנה יעקב נתן ליוסף את בגדי החמודות שנטל מעשו, שהם בגדי אדם הראשון שהיו מצויירים עליהם כל בעלי החיים, שבראותם את תמונתם המצויירת על הבגד היו משתחווים לאותו אדם הלושב אותם (וכבר הרחבנו בזה בכמה מקומות). והמקור לכך הוא מהפסוק (בראשית מח, כב) "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך", ודרשו חז"ל (ב"ר צו, ו) "זו

מרים בת צדוק אהרונה ע"ה
זרין בת תלמי נסרתי ע"ה
סאלח בן יעקב גרמה ז"ל

מזל טוב בת אחשו אלישיב ע"ה
משה בן איטו אלול ז"ל
שלמה בן אברהם לולוי ז"ל

לע"נ ר' בנימין בן סלחה ז"ל ♦ סרח בת רחמה ע"ה
ר' שלמה בן טאוס ז"ל ♦ נאזיה בת תאג'ה ע"ה
אהרן בן יחיא ז"ל ♦ רחל בת סאלחה ע"ה
צביה בת סרח ע"ה

ונראה ליישב על פי דברי החתם סופר, שיעקב אבינו הטמין בכתונת הפסים של יוסף שמות קודש שעל ידם לא יוכל שום אדם בעולם לשלוט בו ולהזיק לו, ולכן לא היו האחים יכולים להרע ליוסף כל עוד היתה הכתונת עליו ומשום כך ציוו עליו שיפשטנה.

איזו חיה פתחה את פיה ודיברה עם יעקב

אבינו לאחר מכירת יוסף?

“חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף” (לז, לג)

האור החיים הקד' הקשה, מדוע לא חיפש יעקב אבינו את עצמות יוסף כדי לקיים בהם מצות קבורה. ותירץ, שהאחים חששו מאפשרות זו, כי כשלא ימצא יעקב את העצמות יבין שרימו אותו. ולכן אמרו לו שמצאו רק את הכתונת ללא העצמות, כדי שיסבור יעקב שאם מצאו רק את הבגד מן הסתם גררה החיה הטורפת את העצמות למאורתה, ויחייאש מלחפשו.

ולכן יעקב כפל דבריו ואמר “טרף טרף”, כלומר שטרפתו חיה והרגתו, וכן שטרפה וגררה גופו למאורתה.

ב. ויש להעיר על דבריו על פי המבואר בספר הישר: “ויקם יעקב ויאמר לבניו קחו חרבותיכם וצאו השדה אולי תמצאו גויית בני ותקברוהו. ובקשו נא בעד החיות, ואשר תמצאו לקראתכם ראשונה והבאתם אלי, אולי יראה ה' בעיני והזמין לכם אשר טרף בני ואנקום נקמת בני. ויעקב עודנו צועק ובוכה ומכה כף אל כף, וילכו בניו המדברה, והנה בא לקראתם זאב אחד, ויתפשוהו ויביאוהו לאביהם. ויקם יעקב ויצעק ויאמר אל החיה, מדוע אכלת את יוסף בני ואיך לא יראת מאלהי הארץ והצרתני על יוסף בני ואכלתו חנינם על לא חמס בכפו. ויפתח ה' את פי החיה בעבור נחם את יעקב בדבריה, ותען, חי אלהים אשר בראני, וחי נפשך אדוני, לא ראיתי את בנך, אך מארץ רחוקה באתי לבקש את בני גם אני, כאשר קרה לך עם בנך קרה לי עם בני, כי זה עשרה ימים באתי בארץ הזאת לבקש את בני הלך מאתני ולא ידעתי אם מת או חי. ואבוא היום בשדה לבקש את בני וימצאו אותי בניך ויתפשוני ויסיפו לי יגון על יגוני. ועתה בן אדם הנני בידך ועשית לי כטוב בעיניך היום, אך חי האלהים לא ראיתי את בנך ולא טרפתיהו, ולא בא אל פי בשר אדם כל ימי חיי. ויהי כשמוע יעקב את דברי החיה ויתמה מאד, וישלח את החיה מידו ותלך לדרכה.”

מדוע לא שלח יוסף שד לאשת פוטיפר?

“ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה” (לט, י)

הנה תמהתי מדוע לא שלח יוסף לזליכה אשת פוטיפר שד בדמותו, כמו שעשתה אסתר המלכה ששלחה שידה שתהיה במקומה עם אחשוורוש. וראיתי לגר"י אייבשיץ בספר “ערות דבש” (ח"ב דרוש יז) שעמד בזה, וכתב “ידוע מה שאמר הוזהר שאסתר לא נבעלה לאחשוורוש, אלא שידה נכנסה בדמותה ובצלמה, ואם כן היפלא מיוסף לעשות גם כן כזה לשלוח שד כדמותו ויפיו לעשות צורכי אשת אדוניו וינצל מחטא ותרעומות? אלא שאם היה עושה כן היה נראה בעיני העולם ובעיניה כעובר עבירה, כאילו חטא עם אשת רעהו, כי הם לא יבחינו שהוא שד הבא בדמותו, ויהיה חילול השם, לכך הכניס עצמו בסכנה זו.”

אמנם מצאתי שבזוהר הקד' (פרשת כי תצא) אמרו שאכן יוסף עשה כך ושלח שד בדמותו לאשת פוטיפר. וכן כתב בילקוט ראובני, שיוסף השביע שד שילך במקומו, אלא שאשת פוטיפר היתה מכשפה והרגישה זאת. והו שואמר “ותתפשהו בבגדו”, שתפסה והבינה את תרמית יוסף ויבגידתו, ששלח שד בדמותו, ואמרה לו איני חפיצה אלא בך.

הבכורה ולבושו של אדם הראשון, והיא היתה כתונת הפסים המזכרת בכתוב שבעבורה קנאו האחים ביוסף. [ומחמת בגד זה שלח יעקב את יוסף לחפש את אחיו ולא חשש מחיות רעות]. ולכן היו מוכרחים להפשיט את יוסף מכתונתו, שאם לא כן לא היו הנחשים והעקרבים מזיקים לו כלל.

ויש להקשות על דבריו, שאם כן מהו שאמר יעקב (פס' לג) “חיה רעה אכלתהו, טרף טרף יוסף”, והרי אין החיה שולטת במי שלבוש באותו בגד? אך אפשר שיעקב חשש שמא יוסף הוריד את הכתונת מחמת איזו סיבה, ואז הזיקה לו חיה ואכלתהו. או כדברי רש"י שנתכוין לאשת פוטיפר.

ב. ובספר “תנשע יאודה” להגאון ר' יהודה בנבנישתי זצ"ל (דרוש א' לשבת הלבשה) תירץ באופן שונה, שהנה בגדי אדם הראשון היו בגדי כהונה, וכפי שדרשו חז"ל (תנחומא תולדות יב') “הלביש הקב"ה לאדם הראשון בגדי כהונה גדולה כי היה בכורו של עולם וכו'. בא נח ומסרן לשם, ושם מסרן לאברהם, ואברהם מסרן ליצחק, ויצחק מסרן לעשו, שהיה בכורו, ועשו הפקידן אצל אמו. כשעמד יעקב ולקח הבכורה מעשו אמרה רבקה, הואיל שלקח יעקב את הבכורה מיד עשו בדין הוא שילבש הבגדים הללו” [וכן הביא הידי משה' (על המדרש) בשם הוזהר הקד']. וכבר נתבאר במדרש דלעיל שיעקב מסר ליוסף את בגדי אדם הראשון, והיינו משום שהיה בכור ואז היו הבכורות משמשין בכהונה. ונמצא שכתונת הפסים היתה מבגדי כהן גדול.

והנה האחים רצו להעניש את יוסף על כך שהוא מספר עליהם לשון הרע, ולכן רצו להשליכו דוקא לבור שיש בו נחשים, כי כל המדבר לשון הרע על חבירו נחש מכישו [ראה אודה"ח במדבר כא, ו]. אלא שהיות ויוסף היה לבוש בבגדי הכהן הגדול לא היו הנחשים מזיקים לו, כמבואר במס' ערכין (טז, א) שבגדי כהן גדול מכפרים על עוון לשון הרע. ומשום כך הפשיטו את הבגדים ממנו, כדי שלא תעמוד לו זכותם, כי כך הוא הדין שבגדי הכהונה אינם מכפרים בזמן שאין הכהן הגדול לובשם [ועיי"ש שהאריך לבאר עפ"ז כיצד היה מותר להם לקרוע את הבגדים].

אלא שלבסוף העיר המהר"י בנבנישתי, שלפי דבריו קשה מדוע קרעו את כל בגדיו ולא הסתפקו בקריעת המעיל שהוא זה שמכפר על לשון הרע. ונראה ליישב על פי דברי האור החיים הקד', שהאחים לא רצו להפשיטו לגמרי אלא להסיר רק את כתונת הפסים, אולם מרוב הכעס והשנאה ששנאוהו לא הסירו אותה בנחת ובמתנות אלא בשנאה גדולה ובאכזריות רבה כל כך עד שהסירו עימה גם את שאר בגדיו [וראה עוד בקטע הבא].

מה הטמין יעקב בתוך כתונת הפסים?

יש להקדק מהו שנאמר “כתונת הפסים אשר עליו”, שלכאורה שפת יתר היא, כי בודאי הבגד עליו.

ונראה לבאר, על פי מה שהקשו המפרשים שממה שנאמר “ויפשיטו את יוסף את כתונתו, את כתונת הפסים אשר עליו” משמע שתחילה הפשיטו את חלוקו [ראה רש"י שהכתונת היא החלוק] ולאחר מכן הפשיטו את כתונת הפסים, ולכאורה מסתבר להיפך, שקודם הפשיטו את כתונת הפסים שהיא הבגד העליון ורק אחר כך את הכתונת שהיא החלוק הפנימי. ואכן בפירוש הריב"א ובטור הארוך תירצו, שהאחים לא קרעו את בגדיו אלא הפשיטו יחד את ב' כותונותיו מלמטה למעלה.

ברם, בספר ‘כוכב מיעקב’ תירץ על פי דברי המדרש והוזה"ק דלעיל שהיו אלו בגדי כהונה, שהנה בכתונת של בגדי כהונה נאמר “על בשרו”, דהיינו שלא יהא דבר חוצץ בין הכתונת לבשרו של הכהן, ולכן היה יוסף נוהג ללבוש את כתונת הפסים מתחת לחלוקו ולא מעליו.

ויתכן שלכן נאמר “כתונת הפסים אשר עליו”, כי בא הכתוב להשמיענו שכתונת הפסים היתה על בשרו וסמוכה לו, ולא על החלוק הפנימי.

ב. והאבן עזרא כתב, שהאחים לא הפשיטו את יוסף בעצמם אלא ציוו אותו לפושטן. ויש להבין מדוע לא הפשיטוהו בעצמם?

האזינו לשיחות מוסר והשקפה, חידושים ופרפראות על פרשת השבוע, מאת הרב

ראובן גולן ב'קול הלשון' בטל' 03-6171001. [לשיחות חדשות יש להקיש 1-1-2-48-1-1].

ניתן להשיג את השיעורים והשיחות בעמדות 'קול הלשון' ובאתר 'קול הלשון'.

שמואל בן מרים שלום ז"ל ♦ שלמה בן סוזן שרה אלפסי ז"ל ♦ יצחק עוזאד בן חיסין עויד ז"ל ♦ דניאל בן שלמה בכר ז"ל

ורדה בת סאלם יששכר ע"ה
מכילף בן חוחילה כהן ז"ל
אליהו בן שרה זיטמן ז"ל

ניסים בן מרים בן עטר ז"ל
שלמון סלימן בן זוהרה סובן ז"ל
אסתר בת לואיזה לוי ע"ה

מסעודה בת יוסף גחלי ע"ה
ר' שלום בן אסתר אדרי ז"ל
קמי בת מנטינה ולנסי ע"ה ע"ה